

מזיכרונותיו של יצחק אדיז'ס על סיפורו של ניקו

סיפורו של ניקו

ניקו היה בחור יהודי פשוט. הוא שירת בצבא הסרבי והתנסה בחוויית התבוסה והנסיגה מפני עצמת הצבא הגרמני. הוא נמלט עם יתר החיילים ושב לביתו במונסטיר כאזרח. הוא ניסה להמשיך את חייו ולעבוד בעסק המשפחתי, כאילו לא קרה דבר.

אבל לא זמן רב יכול היה ניקו להמשיך בחייו כרצונו. המכה שירדה על מונסטיר באה לפתע, חדה ומכאיבה. ביום אחד, על-פי ארגון מדויק ומסודר, נסגר כל מחוז מקדוניה ואיש לא היה יכול להימלט. האוכלוסייה המקומית שהריחה שצפויות לה הזדמנויות נפלאות להתעשר, גילתה אדישות עוינת, אם לא רצון נלהב לשתף פעולה עם הפולשים. הצבא והמשטרה הבולגרית, בעצה אחת עם הגרמנים, שכבר היו בעלי ניסיון עשיר בריכוז יהודים, הקיפו את העיר. יהודי מונסטיר נאספו והועברו למחנה מעבר זמני, שהותקן ליד פסי הרכבת.

יום אחד הבחינו כמה יהודים הכלואים שעל מסילה צדדית, במרחק מה מן המחנה, עומדים קרונות משא אטומים, שהושארו שם כמעט בהיחבא. מרחוק נראו הקרונות ריקים. רק מספר אנשי גסטפו מזוינים ברובים אוטומטיים ומלווים בכלבי זאב אימתניים שמרו עליהם. בשקט שהשתרר בלילות אפשר היה לשמוע קולות חלושים הבאים כאילו ממרחקים, קריאות לעזרה, קולות מתחננים למים. כמה בחורים אמיצים החליטו להתקרב אל הקרונות ולבדוק מה מקור הקולות הבוקעים מן הקרונות האטומים. בחסות החשיכה והרוח העזה שנשבה אז הם הצליחו להתגנב ולהתקרב אל הקרונות ואף לזחול מתחתם, בלי שהכלבים ירגישו בהם. עתה שמעו בבירור קולות ואנקות שבאו מתוך הקרונות. הקולות והשפה שבה קראו הכלואים בקרונות לעזרה נשמעו מוכרים. לאחר שהתגברו על חרדתם החלו הבחורים להקיש חרש בקרקעית הקרונות כדי ליצור קשר עם הכלואים בהם בלי שחיילי הס"ס יבחינו בהם. הסכנה היתה גדולה. אילו הרגישו בהם אנשי הס"ס היו יורים בהם מיד. בלחש שאלו: "מי אתם? מאין באתם?" בתור מענה פרצה מן הקרונות זעקה כללית, הכל זעקו, ביקשו, התחננו, הרעש היה נורא.

למזלם של הבחורים לא הבינו אנשי הס"ס את פשר המהומה. בוודאי חשבו שהיהודים זועקים למים כמנהגם זה ימים אחדים. אבל כדי להשתיק את הזעקה פתחו באש, תחילה באוויר ולאחר מכן אל תוך הקרונות. לאחר ששקטה מעט המהומה הבינו הבחורים שהכלואים הם יהודים מסלוניקי ומעיירות סמוכות ביוון המוחזקים כאן כבר מספר ימים ללא אוכל ומים. רבים הם הגוססים ואחרים, שלא יכלו לעמוד בייסורים, כבר מסרו את נפשם לבורא עולם. קשה להחליט מי בר מזל יותר: אלה שמתו או אלה שנתרו חיים. היו כאלה שהתייבשו לחלוטין, ואחרים, ישמרנו האל, מוצצים בצמאונם העז את דמם של אלה שנפטרו

זה עתה כדי להשיב את נפשם. הבחורים המזועזעים לא יכלו לדעת שכעבור שבועות ספורים יהיו גם הם עצמם במצב דומה.

בחסות החשיכה חזרו הבחורים למחנה. לאחר שסיפרו מה שראו ושמעו התארגנה בצורה ספונטנית, לעת בוקר, קבוצה לא גדולה של אנשים ואלה הצטיידו בדליי מים וניסו לצאת מן המחנה ולהגיע למקום שבו עמדו הקרונות. השוטרים הבולגרים היכו בהם באלות גומי והחיילים ששמרו סביב המחנה ירו. במהומה שקמה נשפכו המים ועד מהרה התברר שהמאמצים היו לשוא: הקרונות כבר נעלמו כלא היו.

כעבור ימים אחדים יכלו גם יהודי מונסטיר לטעום טעמה של נסיעה ברכבת כזאת. השוטרים והחיילים דחסו אותם לתוך הקרונות בצפיפות איומה וכך הוסעו יהודי מונסטיר עד שהגיעו, כפי שכבר סיפרתי, למחנה מונופול שבו שהינו גם אנו עד ששוחררנו.

כשהגיעה הרכבת למחנה הורדו ממנה הנוסעים ושוכנו בבניינים שנועדו להם. אלה היו הבניינים הקרובים יותר אל פסי הרכבת. ניקו הגיע למחנה יחד עם שאר יהודי מונסטיר. לאחר שהתנסה בתלאות הדרך הבין במהרה שמן המחנה אין דרך חזרה, שמכאן מובילה הדרך רק לכיוון אחד – למוות. למזלו הגיע מהר מאוד להכרה שאין לו מה להפסיד. מאותו רגע התבודד עם עצמו והתנתק מן הסובבים אותו. הוא לא בטח באיש, לא דיבר עם הסובבים אותו. כל מחשבתו היתה מכוונת לדבר אחד: לברוח. הוא ידע שאם יגלה את כוונותיו לזולתו, ויהיה מה שיהיה, יקשה בכך הן על עצמו והן על אחרים. לאחר שיתגלה שברח עלולים השומרים לענות את הנשארם – מוטב אפוא שיידעו כמה שפחות. כוונתו היתה להגיע לגבול האלבני; באלבניה, כך קיווה, יוכל להישאר עד שתסתיים המלחמה.

באחד הימים, בעת ששוטט בטל סביב בית החולים, הבחין ניקו שעומדים להעמיס על מכונית של "הצלב האדום" כמה חולי טיפוס ואולי גם כמה מתים, כדי להעבירם לבית החולים המרכזי בעיר. ניקו החליט לחכות לשעת כושר וכשראה שרפתה עירנותו של השוטר ששמר ליד פתחה של המכונית, זינק ממקומו, קפץ לתוך המכונית ונשכב בין החולים. רגע אחר כך נסגרה דלת המכונית. איש לא הרגיש בו. ניקו ידע מתצפיות קודמות שערך, שמכוניות המתים ומכוניות "הצלב האדום" אינן נבדקות ביציאתן משערי המחנה. השוטרים והחיילים הבולגרים כל כך חששו מלהידבק בטיפוס ובדיזנטריה שפרצו בין כותלי בית החולים של המחנה שהם לא העזו להתקרב למכונית.

המכונית יצאה במהירות מן המחנה, לאחר שנעצרה רק לרגע ליד השער. הנהג והשוטר שלידו החליפו מספר מלים עם שומרי השער והמכונית המשיכה בנסיעתה. תחילה חשב ניקו לפתוח את דלת המכונית ולקפוץ ממנה. אבל המכונית נסעה במהירות רבה והוא חשש שהוא עלול להיפצע. מלבד זאת, עוברים ושבים בוודאי היו מבחינים בקפיצתו ממכונית "הצלב האדום", שהיה ידוע בעיר שהיא מסיעה חולים ממחנה מונופול, אין ספק שהיו מסגירים אותו לידי המשטרה.

בעודו חושב מה לעשות הגיעה המכונת ליעדה. כשחש ניקו שנעצרה, עוד לפני שירדו ממנה הנהג והשוטר שלידו, פתח את הדלת האחורית, יצא מן המכונת והחל ללכת לאיטו, כאילו היה עובר אורח מקרי. לרוע מזלו הבחינה בו אחת הזקנות שהובלה אף היא במכונת, שהכירה אותו. היא החלה לקרוא אחריו בספרדית: "בוא בני, בוא תעזור, לאן אתה הולך?" ניקו נבהל, אך לא נותרה לו ברירה – הוא הכריח את עצמו להמשיך במשחק עד הסוף. כבר הבין שהעינין נגמר. הוא עוד ניסה להעמיד פנים שאינו מבין מה רצונה ממנו, אך השוטר, שקלט מה מתרחש, אחז בצווארו והיכה על ראשו באלת הגומי שבידו. ניקו ידע שהוא חייב, אם אינו רוצה שהשוטר ישבור את כל עצמותיו, להמציא הסבר מתקבל על הדעת מדוע הוא נמצא שם. אבל לא היה זמן רב למחשבה. המכות שהונחתו על ראשו ועל פניו היו עלולות לגרום לו לאבד את הכרתו ואז היה גורלו נחרץ. מיד היו מטילים אותו לכלא המחנה ובמשלוח הבא היו שולחים אותו לגרמניה. רק ההכרה מה עלול לקרות לו הותירה אותו צלול. בשארית הכרתו קרא לעבר השוטר: "למה אתה מכה אותי? אני בסך הכל רציתי לעזור לסבתא שלי ולראות לאן מובילים אותה?" הזקנה תפסה כנראה מה עוללה והחלה לזעוק לעבר השוטר: "מדוע אתה מכה את נכדי, מה הוא עשה לך? האלוהים יעניש אותך על מה שאתה עושה לנכדי". השוטר הזועם, מעלבון ואולי מפחד על מה שעלול לקרות לו בגלל רשלנותו, השאיר את ניקו לטיפולם של האחרים ונפנה לעבר הזקנה. ניקו הוכה שוב, אך המכות לא היו קשות מדי.

כשחזרו למחנה השאירו השומרים את ניקו בחצר לבדו. הוא לא התמהמה והסתלק. לבני משפחתו סיפר רק שהוכה בידי השוטרים הבולגרים, בלי להוסיף פרטים. כיוון שידעו שהוא הרפתקן, לא שאלו אותו לפרש הדברים. הנפש היחידה שהיתה קרובה לו היתה גיסתו ולה רמז על מה שקרה. הוא ידע שלא תגלה את סודו לאיש.

עברו ימים אחדים; המשלוח הראשון והשני כבר יצאו לדרכם אל הלא נודע והשלישי התכונן לצאת בעקבותיהם. ניקו סיפר לגיסתו, שהוא עומד לנסות את מזלו שנית. אם לא ישוב – תדע שהצליח להימלט. הוא ביקש ממנה שתודיע להוריו שלא ידאגו והציע לה שתנסה גם היא ללכת בעקבותיו, שהרי אין לה מה להפסיד, גורלה נחרץ בין כה וכה.

למחרת היום, עם שחר, יצא ניקו לשוטט במחנה. מרחוק ראה קבוצת יהודים, ששניים-שלושה שוטרים חמושים מלווים אותם, כשהם יוצאים לעבודה בסביבות המחנה. ניקו הצטרף אליהם כאילו היה הדבר מובן מאליו. איש לא אמר דבר. לא הרגישו בו או שהעמידו פנים שאינם מרגישים בו; לא גירשו אותו ולא מסרו אותו לשומרים. באותו זמן נותרו במחנה פחות יהודים והשמירה שוב לא היתה קפדנית כמקודם. כנראה שהשלטונות לא האמינו שיהודים ינסו להימלט. ניקו צעד יחד עם היהודים עד שהגיעו לצריף עזוב. כאן עזב אותם ואיש לא הרגיש בהיעלמו. בצריף הסתתר בין הקרשים שהיו שם עד שהשתתקו הקולות והוא שיער שנשאר לבדו. התברר לו, שהצריף היה ממש צמוד לגדר העץ שהקיפה את המחנה. כשהציץ

מתוך הצריף ראה שאין איש בסביבה. השקט היה מוחלט. חלק זה של המחנה היה ריק באותו זמן ולמרבה המזל לא טרחו השלטונות להקיפו בגדר תיל. הצריף שימש כנראה לאחסון כלי עבודה.

ניקו ניסה לטפס על גדר העץ, אבל תוך-כדי כך הפיל קרש שכנראה לא היה מוצמד כהלכה. בשקט ששרר שם עורר הקרש רעש אדיר ולבו של ניקו נפל מרוב פחד. הוא מיהר לשכב על האדמה ועצר את נשימתו. אבל דבר לא הפריע את הדממה. ניקו קם והחזיר את הקרש למקומו, ומזל שעשה כך, משום שפתאום שמעו אוזניו הלמות פרסות סוסים, מעברה השני של הגדר. הוא טיפס על הגדר בזהירות והציץ מבעד לסדק. מרחוק ראה שוטר רכוב על סוס מגיע מפינה אחת וכמעט באותו רגע ראה שגם מן הפינה האחרת מגיע שוטר שני, גם הוא רכוב על סוס. שני השוטרים נפגשו לא הרחק ממנו, בירכו זה את זה, ורכבו יחד כשהם מנהלים ביניהם שיחה ערה. הם לא הרגישו בו ובמהרה נעלמו מעבר לפינה. ניקו עבר בזריזות את הגדר, הפיל שוב את הקרש הסורר, אך הפעם התעלם מן הרעש, והחל ללכת לאיטו, כאילו יצא זה עתה לטיול הבוקר שלו. מעברו השני של השדה נראו כמה בתים. ניקו התלבט אם לגשת לשם או להמשיך ללכת לאורך השדה. עתה הבחין בנערה הדופקת שטיחים כדי לנקותם. מבטיהם הצטלבו לרגע. הנערה התעשתה ראשונה וקראה לעברו: "אדוני! בוא לכאן. אל תמשיך ללכת לשם. השוטרים שזה עתה עברו על סוסיהם עלולים להבחין בך. היכנס דרך הפתח של הבית וצא לצד השני. שם יש רחוב סואן, ואיש לא ירגיש בך". ניקו לא ענה, אבל עשה כפי שאמרה לו. אירע לו נס, שהנערה ראתה אותו והבינה את המצב.

לפני שיצא לרחוב ניקה את בגדיו, ניגב את נעליו מן האבק שהצטבר עליהן ויצא מן הבית בהליכה איטית, כאילו הוא עומד לפגוש מישהו. תוך-כדי הליכתו הבחין ניקו שהוא הולך לכיוון הנהר ורדר. ברחוב הלכו רבים. איש איש הלך לענייניו ולא שם לבו אליו. ניקו הניח לזרם האנושי להובילו, אבל תוך-כדי כך פקח את עיניו אל סביבותיו ותכנן את מהלכיו. האנשים התנהגו כרגיל, כאילו לא מתרחשת, באותה שעה ממש, במרחק לא גדול, דרמה שקיפחה חיי עשרות, מאות ואלפים. ניקו שקע במחשבות על הגורל האכזר וההפכפך. אך מיד התעשת והזכיר לעצמו, שאסור להפסיק ולו לרגע את עירנותו. עליו לעמוד על המשמר ולגייס את כל כוחות הנפש שלו. כל צעד חייב להיות מחושב ומתוכנן היטב. הסכנה גדולה; מעשה פזיז, חוסר תשומת לב ולו לרגע אחד והוא עלול להתגלות. כל אחד מהמוני האנשים שמסביבו עלול לזהותו ולהביא לכך שיחזירו אותו לאותו גיהנום שממנו הצליח לברוח. ניקו הצליח להינתק מהרהוריו וחזר למציאות.

למזלו עשה כן בזמן. אפשר שמאמץ זה הוא שהציל את חייו. היו אלה דקות גורליות, אבל זה היה המעשה הנכון, ההכרעה שסייעה בידו לבחור את הצעד הנכון. בהביטו כה וכה נתקלו עיניו במגדניה קטנה וצנועה למראה. בלי לחשוב פעמיים שם פעמיו אליה ונכנס. על הדלפק,

מאחורי זכוכית, היו מונחים בסדר מופתי מיני עוגות. לאחר ימי הרעב במחנה, היה זה מראה מושך מאין כמוהו. הוא היה מסוגל לטרוף את כולן. נדמה היה לו שהוא חולם בהקיץ. זמן כה רב לא ראה כמות כזאת של עוגות משובחות שהיה עליו לבלוע את רוקו. קול פנימי לחש לו להיזהר והוא הצליח להעמיד פנים שלווה, פנה את המוכרת וביקש עוגה פשוטה אחת. לאחר שבלע אותה ביקש עוגה שנייה, ואחריה עוד אחת ותוך-כדי אכילה לא הפסיק מללטוש את עיניו אל האשה בעלת החנות. זו עקבה אחר כל תנועותיו. כנראה חשבה שהיא מוצאת חן בעיניו ושרצונו לפתוח עמה בשיחה והעוגות משמשות לו רק תירוץ. היא חייכה אליו, אך למראה חיוכה נבהל ניקו; חשש שאולי הכירה אותו. כדי לחפות על חרדתו החזיר לה חיוך, דלה מכיסו את מעט המטבעות שעוד נותרו לו ומיהר להסתלק.

אבל ברחוב שוב גברה חרדתו. רק עכשיו הבין את מלוא הסכנה שהוא נתון בה. אף-על-פי שהיה זר באזור זה של העיר, הגיע לכאן לא פעם לרגל עסקי המשפחה והוא חשש שמא יכיר אותו מישהו ויסגיר אותו. הוא חשש גם, שבגדיו המלוכלכים ונעליו המאובקות יעוררו את תשומת לבם של בלשי המשטרה הבולגרית. כדי להסתיר את פניו קנה עיתון ושם עצמו מעיין בו. כל אימת שהיה נדמה לו שהוא רואה פנים מוכרות היה מרים את העיתון אל מול פניו וממשיך ללכת. כך הגיע עד הגימנסיה לבנות. שם נתקל בשני מצחצחי נעליים. הוא ניגש אליהם והניח את רגלו על אחד הארגזים ותוך-כדי כך המשיך לעיין ברוב עניין בעיתונו.

בעוד הוא שקוע בקריאה שמע לפתע את אחד משני מצחצחי הנעליים אומר לחברו: "הנה יהודי!" בחשבו שהכוונה אליו פרץ בצעקה. ומיד נבהל מעצמו. כדי לטשטש את מעשהו הנמהר התכוון לנזוף במצחצחי הנעליים: איך הם מעזים לכנותו בשם יהודי! אבל למזלו ריסן את עצמו ברגע האחרון, כשהתברר לו שהכוונה לא היתה אליו, אלא לאדם שחלף ברחוב וטלאי בצורת מגן דוד צהוב על חזהו.

ניקו לא העז להרים את ראשו ולהביט בפני האיש מחשש שהלה יכיר אותו ויגש לברכו לשלום. הוא מיהר לשלם והמשיך בדרכו. לא הרחק משם ראה חנות למוצרי חלב. הוא נכנס והזמין מעט חלב, גבינה ויוגורט. לאחר ששתה ואכל ונרגע מעט המשיך בדרכו. הוא החליט ללכת לביתה של משפחה יהודית בשם קאסטרו, ששחררה מן המחנה ימים אחדים לפני כן משום שהבת היתה רופאה.

כשהגיע לקרבת הבית ראה אחד מבני המשפחה עובד בגינה. ניקו נעמד ליד הגדר וקרא לעבר האיש בבולגרית. האיש לא הכירו ושאל לרצונו. ניקו שאל על הבת, מטיקה קאסטרו. האיש סבר כנראה שהוא חולה המבקש לראות את הרופאה והשיב לו: "בר מזל אתה. היא נמצאת כאן!", ונפנה לקרוא לה. הבת הכירה אותו, פתחה לפניו את הדלת והכניסה אותו, כמעט בכוח, פנימה ולאיש אמרה: "האם אינך מכיר אותי? הרי זה אחיה של סרינה גיסתנו!" האיש מיהר להתנצל בפני ניקו על כך שלא הכירו.

למרות הסכנה היו בני המשפחה מוכנים להכניסו; הם ידעו מה צפוי למי שנתפס לאחר בריחה מן המחנה. בכל זאת היו מוכנים להסתכן. הם הכריחו אותו לאכול והכניסו אותו לחדר צדדי לפי שעה. הם רק הזהירו אותו שאחרי הצהריים עומד להגיע לביתם שוטר אזרחי המשרת במשטרה הבולגרית; אבל הוא אינו צריך לחשוש, משום שהלה הוא ידיד אישי של המשפחה.

ואמנם, כעבור כמה שעות דפק מישהו על הדלת. בעל הבית פתח, אך לא היה זה השוטר, ולהפתעת הכל היתה זו גיסתו של ניקו, אלגרה, שנמלטה גם היא מן המחנה. היא סיפרה שהחליטה להימלט לאחר שהבינה שגיסה הצליח להימלט. היא החליטה לנסות את מזלה ויחד עם יהודי בשם אלברט צרפתי עברו דרך חור בגדר ואותו אלברט צרפתי הביא אותה עד פתח הבית ונעלם (אחרי המלחמה התברר, שאלברט צרפתי נמלט לסופיה בירת בולגריה ושם ניצל יחד עם היהודים הבולגרים). גיסתו של ניקו, אלגרה, השתמשה כנראה בעת בריחתה באותו קרש שכל כך הבהיל את ניקו בעת שברח הוא עצמו מן המחנה.

בעזרת ידידים, כשהם מחופשים למוסלמים, לאחר תלאות והרפתקאות שונות, הצליחו ניקו ואלגרה לגנוב את הגבול האלבני. אבל לאחר שעברו בדרכם את טטובו לאלבסן שבאלבניה הם עשו טעות והטעות הזאת עלתה להם בחודש מעצר. האלבנים חשדו בהם, בטעות, שהם פרטיזנים, כיוון שלא היו בידיהם מסמכים כלשהם. ואילו הם חששו לספר את האמת על היותם יהודים נמלטים. הם לא ידעו שהיהודים אינם נרדפים באלבניה, לעת עתה. למזלם הם הצליחו ליצור קשר עם משפחה מוסלמית שעמה קיימו קשרי עבודה לפני המלחמה. אבי המשפחה, שוקרי, העיד לטובתם ובעזרתו הם חולצו מן המעצר. זמן-מה עבד ניקו באחת מחוותיו של שוקרי זה. לאחר נפילת איטליה פלשו הגרמנים לאלבניה והחלו לרדוף את היהודים גם שם והם נאלצו לעזוב את המקום. לאחר שהייה של פחות משנה בטיראנה נאלצו אפוא לשוב ולהימלט על נפשם. שוקרי מיטיבם סידר להם משאית (באותם ימים לא היה זה דבר קל כלל וכלל) ולאחר נסיעה של מספר שעות ירדו השניים ממנה והמשיכו את דרכם ברגל ועל גבי פרידות. לאחר שהלכו יותר מ-18 שעות בדרכים שרק בעזרת פרידות ניתן לעבור בהן הגיעו לכפר בשם איה-פושה-דורס. תושבי המקום סיפרו להם ששום צבא לא הצליח להגיע לשם. בדרך לא דרך הגיעו לכפר הנידח הזה עוד מספר יהודים.

לקראת סוף המלחמה, לאחר שהסתעפה פעילות הפרטיזנים האלבנים במקום, הגיעו לכאן גם הגרמנים ועד מהרה צצו והופיעו גם משתפי פעולה והמקום נעשה לא בטוח. היהודים שהתרכזו בכפר נאלצו להימלט. בעזרת מארחיהם הם מצאו מקלט לימים אחדים במנזר שהיה באזור, אבל לאחר שגם מקום זה שוב לא היה בטוח, החליטו לנסות ולשוב לטיראנה. הם שיערו שהמלחמה תסתיים עד שיגיעו לשם, וכך, יום אחד, לאחר שנפוצו שמועות שיחידה גרמנית עם כמה ממשתפי הפעולה עומדים לפקוד את המקום, החליטו המסתתרים שהגיע הרגע להימלט משם ולשוב לטיראנה או לכל מקום אחר שייראה בטוח יותר. עם ערב,

עזבו את המקום ופנו לעבר הדרך הראשית, שהיתה שוממת לגמרי. הם החליטו להמשיך את דרכם ברגל. כעבור מספר שעות, לקראת חצות, הבחינו במשאית אזרחית מתקרבת לעברם. הם היססו ולא ידעו מה לעשות, אך בסופו של דבר כיוון שהמשאית נראתה אזרחית והיו בה איכרים, החליטו לעצור אותה ולבקש מהם שיקחו אותם עמם. לשהות במקום היה מסוכן לא פחות מלעצור משאית זרה.

הנסיעה נראתה שלוה והם חשבו שעד הבוקר יגיעו לטיראנה והחלו לתכנן איך יבלו את שארית הזמן עד תום המלחמה. לפתע, כאשר הגיעו לגשר זוגו (על שם המלך האלבני שנמלט על נפשו מפני האיטלקים מיד עם פרוץ המלחמה), עצרו חיילים גרמנים את המשאית. כולם הורדו וסודרו בשורה. לא נאמר להם מה מתכוונים לעשות עמם. איש לא ידע מה עומד לקרות. למקום הגיע קצין גרמני ובעזרת מתורגמן אלבני הודיע להם שלפני זמן קצר נרצח באזור קצין גרמני בידי אלבנים וכתגמול הם יחוסלו כולם, בתור אזהרה לבל יעז איש להרים יד על חייל גרמני.

נאסר עליהם לדבר זה עם זה וכיתת יורים נעמדה מולם, מוכנה לבצע את הפקודה. הקבוצה מנתה 50 אלבנים ו-7 יהודים. כל אחד התייחד עם עצמו, איש איש ומחשבותיו. ניקו הרהר לעצמו, שדווקא עתה, זמן כה קצר לפני תום המלחמה, לאחר כל המאמצים, מצא הגורל צורך לתעתע בהם; דווקא עכשיו, לפני הסוף, עומד מזלם לנטוש אותם. בקדחתנות ניסה לחשוב על מוצא, אך לא עלה בדעתו דבר; מוחו היה ריק. הוא חשב להימלט, אך למרות האפלה, היה ברור לו שהדבר חסר סיכוי. וגם אם היה מצליח, מה יהיה על גיסתו, לאחר כל מה שעבר עליהם יחד? איך יוכל לעמוד בפני אחיו ולהודות שנטש אותה ונמלט כדי להציל את עצמו? אחיו לעולם לא יסלח לו. מצד שני, אם לא יעשה דבר, כלום לא תהיה זו איוולת למות כך, לאחר כל מה שעבר?

הכל כבר היה מוכן. כולם המתינו; החיילים, הקרבנות, המוות. רק הפקודה לא ניתנה. לפתע, בעוד הם מחכים, יצא מן הקבוצה צעיר וצעק בגרמנית "הייל היטלר!" הקצין הגרמני נדהם, אבל כיאה לקצין גרמני התעשת וקרא לאיש לגשת אליו. הצעיר ניגש והצדיע לקצין. היה זה יהודי צעיר בשם מנוש טאלבי. לשאלת הקצין הגרמני מי הוא ענה הצעיר בגרמנית רהוטה שהוא שייך לקבוצה של שבעה סטודנטים הלומדים בגרמניה ושביניהם מצויות שתי בחורות שחלו בשחפת. הם הגיעו לאלבניה בעת חופשה מלימודים כדי שהבנות יהיו באוויר צח. אבל מכיוון שנוכחו לדעת שהמקום נעשה לא בטוח הם החליטו לחזור למשפחותיהם בטיראנה. ועוד אמר, שהם מוסלמים ואוהדי הגרמנים. לאנשי הקבוצה היו תעודות המעידות אל אמיתות הדברים. בתעודות, שהיו מזויפות, נקרא ניקו בשם דאוד כמאלי, גיסתו נקראה פטמה כמאלי, האחרים נשאו שמות כגון סולימן ומוחמד. נראה שהקצין האמין להם. ליד הגשר הצדיעו כולם במועל יד ונפרדו מן הקצין הגרמני, שאף התנצל והבטיח לעשות הכל כדי

שיגיעו בשלום למחוז חפצם. הוא אף שלח עמם חייל עד הצומת כדי לעצור שם משאית של הצבא הגרמני שתביא אותם לטיראנה.

ואמנם, הם הצליחו להגיע לבירת אלבניה בשלום, ושם שכרו להם בית במרכז העיר. לרוע המזל החלו כעבור מספר ימים קרבות בין הגרמנים לפרטיזנים האלבנים. העיר היתה חצויה והם נותרו בצדה הכבוש עדיין והיתה סכנה שיוצאו להורג. הגרמנים עברו מבית לבית והרגו את כל הגברים הצעירים. באחד הלילות החליטו אנשי הקבוצה שכדאי להסתכן ולהימלט לצדה המשוחרר של העיר. ואכן, צעד זה הציל את חייהם. חודש לאחר השחרור, עוד לפני שפנו הדרכים, הם החליטו לשוב חזרה למונסטיר. זמן קצר אחר כך עלה בידי אלגרה לקבל אישור יציאה מיוגוסלוויה ולעלות לארץ-ישראל ושם התאחדה עם בעלה. ניקו, שלא מצא מנוח ביוגוסלוויה, נדד מעיר לעיר ואחרי שנואש מלמצוא מישהו ממשפחתו בחיים יצא את יוגוסלוויה והתאחד עם אחיו בישראל.

מקור: יצחק אדיז'ס, ילדות במקלט אלבניה, יד ושם, ירושלים, 1994, עמ' 72-83.